

**BOSNA I HERCEGOVINA
VIJEĆE MINISTARA
DIREKCIJA ZA EKONOMSKO PLANIRANJE**

**БОСНА И ХЕРЦЕГОВИНА
САВЈЕТ МИНИСТАРА
ДИРЕКЦИЈА ЗА ЕКОНОМСКО ПЛАНИРАЊЕ**

**BOSNIA AND HERZEGOVINA
COUNCIL OF MINISTERS
DIRECTORATE FOR ECONOMIC PLANNING**

INFORMACIJA

0

Konkurentnosti ekonomije u BiH

Sarajevo, novembar/studeni 2016

Informacija o konkurentnosti ekonomije u BiH izrađuje se jednom godišnje, te se prvenstveno fokusira na analizu nivoa konkurentnosti u BiH po pitanjima industrije, vanjske trgovine i investicija kao ključnih elemenata za jačanje životnog standarda i vanjske održivosti zemlje.

Cilj informacije je identifikovati značaj konkurentnosti u bh. kontekstu kroz identifikaciju nekoliko ključnih aspekata, te praćenje progressa ostvarenog u proteklom periodu. Detaljna analiza potreba za pojedinačnim reformama bi trebala biti dio znatno obimnijeg strateškog dokumenta i prevazilazi dimenzije ovog informacije. U svakom slučaju, glavni cilj analize je da utvrdi hitnost potrebe za reformama i djelomično ukaže na glavne probleme vezane za konkurentnost u BiH.

Uvod

Konkurentnost je od izuzetne važnosti za jednu malu ekonomiju poput BiH koja ne može biti sama sebi dovoljna. Drugim riječima, ekonomija BiH po prirodi stvari mora biti veoma otvorena prema ostatku svijeta kako bi ostvarila rast kojim bi se dostigao zadovoljavajući životni standard za njene građane. Međunarodno tržište predstavlja ogroman potencijal za bh proizvođače i otvaranje novih radnih mjesta. Okruženje takođe predstavlja značajan potencijalni izvoz finansiranja investicija neophodnih za povećanje proizvodnih kapaciteta i rast produktivnosti. Interakcijama na međunarodnim tržištima se brže usvajaju nova znanja i tehnologije neophodni za efikasniju organizaciju i bolje poslovne rezultate. Ipak, čini se da do sada BiH na žalost nije koristila brojne potencijale koje nudi otvorenost na što ukazuje veoma nizak životni standard na nivou trećine evropskog prosjeka kao posljedica veoma visoke nezaposlenosti praćene niskom aktivnosti radno sposobnog stanovništva. BiH značajno zaostaje ne samo u odnosu na evropski prosjek i uspješnije tranzicijske ekonomije, nego je takođe često na dnu regionalne liste neposrednog okruženja bivše Jugoslavije. Ovaj izvještaj se prije svega fokusira na konkurentnost bh industrijskih proizvođača i bh izvoza, konkurentnost privlačenja stranog kapitala u smislu stranih investicija, te konkurentnost obrazovnog sistema i tržišta rada.

Konkurentnost industrije i izvoza

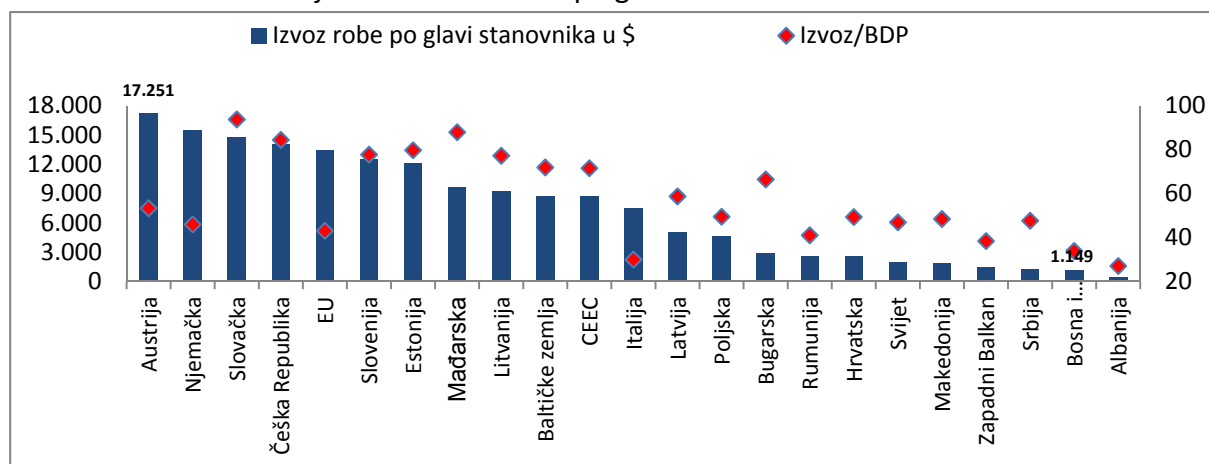
Bosna i Hercegovina je u posljednjih nekoliko godina ostvarila povećanje industrijske proizvodnje i izvoza pri čemu su njihove prosječne stope rasta u periodu 2005-2015. godina iznosile 2,5% odnosno 3,5% na godišnjem nivou. Ovo je ipak bilo nedovoljno za značajniji iskorak kada je u pitanju konkurentna pozicija BiH. Tako je npr. udio industrijske proizvodnje u BDP-u sa 17% u 2005. godini povećan za 1,6 p.p i na kraju 2015. godine je iznosio 18,6%. Slično je i sa pokazateljima prerađivačke industrije koja predstavlja okosnicu bh. izvoza roba i u okviru koje je u istom vremenskom periodu registrirana prosječna godišnja stopa rasta proizvodnje od 3,9%, dok je udio iste u BDP-u povećan sa 9,9% u 2005. na 11,6% BDP-a na kraju 2015. godine. Zaposlenost u prerađivačkoj industriji je smanjena sa 144,1 hiljade u 2005. godini (što je 22,3% ukupno zaposlenih u BiH) na 139,7 hiljada (19,6% u ukupnoj zaposlenosti) u 2015. godini.¹

Pokazatelji bh. vanjskotrgovinske razmjene sa svijetom su vrlo slični jer oni u stvari predstavljaju eksternu valorizaciju bh. proizvodnog sektora. Tako je prema dostupnim podacima BHAS-a za period 2008-2015.godine Bosna i Hercegovina povećala vrijednost ostvarenog izvoza sa 6,2 u 2005. na 9,8 milijardi KM na kraju 2015. godine, što znači da je prosječna godišnja stopa rasta izvoza iznosila 4,4% u realnom smislu. U istom vremenskom periodu udio izvoza u BDP-u je povećan sa 26,1% na 33,5%. Iako ovi indikatori trenda rasta ukazuju na određene pozitivne pomake, kada se napravi međunarodno poređenje može se zaključiti da ostvareni napredak nije na zadovoljavajućem nivou kako u kvantitativnom tako i u kvalitativnom smislu. Kvantitativno posmatrano u 2015 godini, vrijednost ostvarenog izvoza (robe i usluge) po glavi stanovnika od oko 1500 \$ je znatno niža u odnosu na zemlje EU (oko 15000 \$), zemlje centralne i istočne Evrope (oko 8 000 \$), ali je ipak u okviru regionalnog prosjeka sa zemeljama zapadnog Balkana. S druge strane, u kvalitativnom smislu bh. izvoz karakteriše veoma uska paleta proizvoda male dodane vrijednosti i niskog

¹ Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, mjesečna saopštenja industrijske proizvodnje u Bosni i Hercegovini.

tehnološkog intenziteta. Tako npr. kada se raspoloživi podaci BHAS-a o izvozu za 2015. godinu posmatraju po klasifikaciji tehnološkog intenziteta $\frac{3}{4}$ bh. izvoza čine resursno intenzivni (30%) i niskotehnološki proizvodi (45%), dok samo $\frac{1}{4}$ otpada na srednje tehnološke (21%) i visoko tehnološke proizvode (4%).

Grafikon 1: Vrijednost izvoza roba po glavi stanovnika i udio izvoza u BDP-u

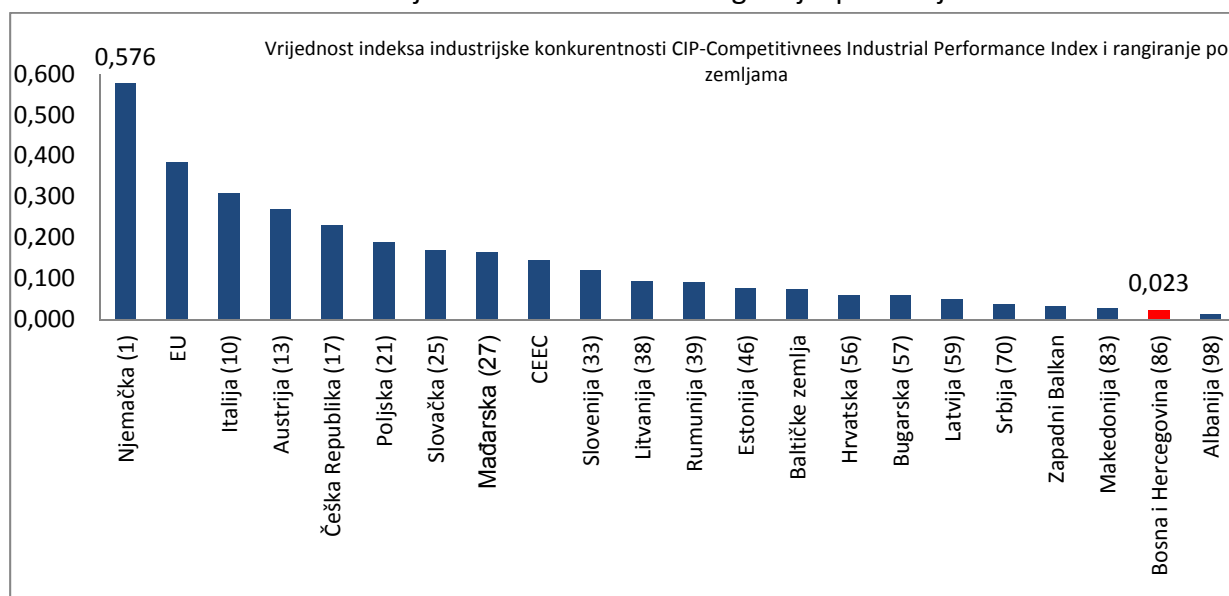
Izvor: UNIDO – „Industrial Development Report 2016“

Prema indeksu industrijske konkurentnosti *CIP- Competitiveness Industrial Performance Index*² za 2013. godinu koji mjeri industrijsku konkurentnost u svijetu, Bosna i Hercegovina je rangirana na 86. poziciji što je slabije 3 pozicije u odnosu na 2012. godinu. Ako se bh. rangiranost posmatra po godinama od 2005. do 2013. godine može se konstatovati da nije napravljen značajniji progres kada je u pitanju industrijska konkurentnost jer se BiH uglavnom kretala oko 85. pozicije.

Ako se indeks industrijske konkurentnosti posmatra po zemljama vidljivo je Njemačka već više od 10. godina zauzima prvu poziciju, relativno dobra pozicioniranost zemalja Centralne i Istočne Evrope između 20-30. mjesta, te skroman napredak i loša pozicioniranost zemalja Zapadnog Balkana. Najbolje rangirana zemlja u regionu je Hrvatska koja je unatoč slabljenju industrijske konkurentnosti u posljednjih nekoliko godina u 2013. godini zauzela 56. poziciju. Srbija je posljednjih godina napravila određene pomake i nalazi se na 70. poziciji. BiH i Makedonija su nalaze u podjednakom položaju kada je u pitanju industrijska konkurentnost oko 85. pozicije, dok je najlošije rangirana Albanija na 98. poziciji.

² CIP indeks predstavlja geometrijski prosjek 8 indikatora prerađivačke industrije i izvoza: Indikator 1- *MVapc: Manufacturing Value Added per capita*- dodana vrijednost po glavi stanovnika u prerađivačkoj industriji, Indikator 2: *MXpc: Manufactured exports per capita*: izvoz po glavi stanovnika u prerađivačkoj industriji, Indikator 3: *MHVash: Medium and Hightech Manufacturing Value added share in total manufacturing value added*- Udio srednje i visoko tehnoloških proizvoda u prerađivačkoj industriji, Indikator 4: *MVash: Manufacturing Value Added share in total GDP*- udioprerađivačke industrije u BDP-u, Indikator 5: *MHXsh: Medium and High tech manufactured Exports share in total manufactured exports*- udio visoko i srednje tehnoloških proizvoda u izvozu, Indikator 7: *ImWMVA: Impact of a country on World Manufacturing Value Added*-utjecaj zemlje na svjetsku prerađivačku industriju i Indikator 8: *ImWMT: Impact of a country on Worlds Manufactures Trade*-utjecaj zemlje na vanjskotrgovinsku razmjenu u svijetu.

Grafikon 2: Vrijednost CIP indeksa i rangiranje po zemljama

Izvor: UNIDO – „Industrial Development Report 2016“

Ako se kompozitni indikator CIP posmatra detaljnije po komponentama vidljivo je da su ključni razlozi slabe rangiranoosti BiH nerazvijenost industrijske baze odnosno nisko učešće prerađivačke industrije u BDP-u od oko 11,6 %, te dodana vrijednost u prerađivačkoj industriji po glavi stanovnika od 325 \$ po kursu iz 2005. godine.

Pored ove oblasti BiH drugi indikator koji po kom BiH zaostaje za zemljama regiona je udio srednje i visokotehnoloških proizvoda u izvozu od oko 25%, dok regionalni prosjek iznosi 35%.

Od zemalja u regionu jedino je Albanija lošije plasirana od Bosne i Hercegovine obzirom da ova kategorija u strukturi albanskog izvoza iznosi samo 10%.

Detaljniji pregled industrijske konkurentnosti po zemljama i komponentama prikazan je u tabeli ispod:

Tabela 1: Pregled industrijske konkurentnosti po zemljama i komponentama

Pozicija	Zemlja	Vrijednost CIP-indexa	Mvapc*1 u \$ 2005	MXpc*2 u \$	MHVash*3	MVAsh*4	MHXsh*5	MXsh*6	ImWMVA*7	ImWMT*8
1	Njemčka	0.576	7655	15504	59.9	21	72.7	87.9	7.02	10.11
13	Austrija	0.268	7680	17251	45.1	19	62	88.1	0.72	1.16
10	Italija	0.309	4151	7540	42.2	15	53.7	91.5	2.81	3.63
17	Češka Republika	0.231	4039	14074	48.9	29	67.3	93.3	0.48	1.19
21	Poljska	0.188	2323	4656	32.9	21	55.2	87.3	0.98	1.40
25	Slovačka	0.170	3125	14745	58.0	21	67.7	94.3	0.19	0.63
27	Mađarska	0.164	2365	9634	56.2	21	73.5	89	0.26	0.76
33	Slovenija	0.119	3659	12485	49.2	20	61.8	90.4	0.08	0.20
38	Litvanija	0.092	2102	9209	21.6	20	36.8	85.2	0.07	0.28
39	Rumunija	0.090	854	2625	38.2	15	55.8	86.5	0.210	0.45
46	Estonija	0.077	2099	12056	27.6	17	48.7	84.9	0.03	0.12
56	Hrvatska	0.058	1350	2550	31.8	13	44.23	85.9	0.06	0.09
59	Latvija	0.049	1057	5028	22.1	12	36	77.4	0.02	0.08
57	Bugarska	0.058	753	2895	28.9	16	36.8	70.9	0.06	0.17
70	Srbija	0.037	361	1289	20.1	12	48.6	83.9	0.040	0.10
83	Makedonija	0.026	415	1828	15.5	12	48.1	90.3	0.01	0.03
86	Bosna i Hercegovina	0.023	324	1149	15.1	11	25	77.4	0.01	0.04
98	Albanija	0.013	225	465	17.3	6	10.8	63.3	0.010	0.01

Izvor: „United Nations Industrial Development Organization“, Industrial Development Report 2016

Konkurentsku poziciju bh robnog izvoza takođe dobro ilustruje indeks „Identifikovane konkurentske prednosti IKP“³ koji predstavlja omjer udjela pojedinih kategorija s tehnološkog aspekta u strukturi izvoza BiH u odnosu na svjetski prosjek. Na grafu ispod je prikazana uporedba konkurentske pozicije BiH u odnosu na zemlje bivše Jugoslavije (Hrvatsku, Srbiju, Crnu Goru i Makedoniju), Centralne i Istočne Evrope⁴ (CIE), te zemlje EU15. Pozitivne vrijednosti na vertikalnoj osi predstavljaju komparativnu prednost, negativne predstavljaju nedostatak, dok nulta vrijednost predstavlja svjetski prosjek. Na grafu se jasno vidi da BiH ima izraženu komparativnu prednost u domenu nisko tehnoloških i resursno intenzivnih proizvoda koji uglavnom zahtjevaju nisko kvalifikovanu radnu snagu, te se s toga vezuju sa niskim platama i niskim životnim standardom.

S druge strane, BiH ima značajan komparativni nedostatak u domenu proizvoda srednje i posebno visoke tehnologije. Na taj način BiH zaostaje za neposrednim okruženjem, a posebno zemljama CIE koje su ostvarile značajan napredak u procesu tranzicije. Za razliku od BiH, zemlje CIE imaju značajnu komparativnu prednost u srednjoj tehnologiji uz znatno skromniji nedostatak kod visokih tehnologija. Zapravo, neke od zemalja iz ove grupe su već prevazišle komparativni nedostatak u domenu visoke tehnologije i nalaze se približno na svjetskom prosjeku. Problem zaostajanja BiH je posebno značajan imajući u vidu da se njena konkurentska pozicija po pitanju strukture izvoza tek neznatno poboljšava u posljednjih

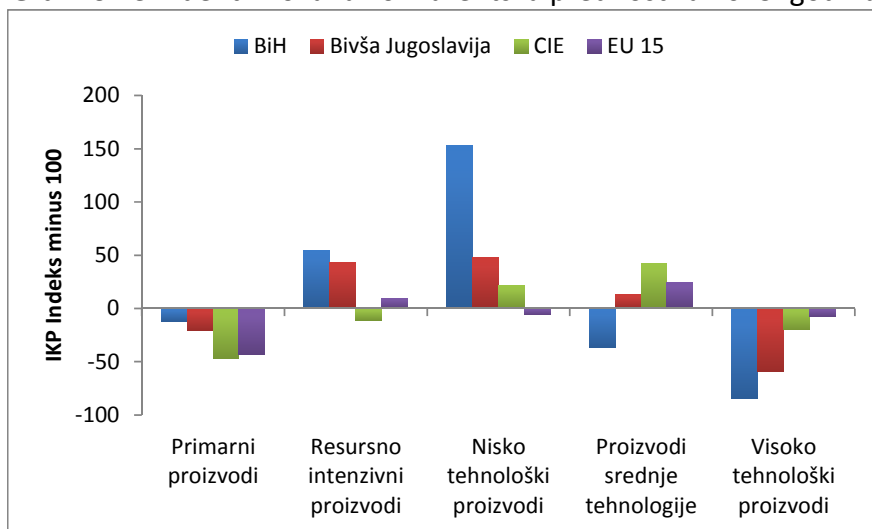
³ RCA – Revealed Comparative Advantage

⁴ Uključuje Sloveniju, Češku, Slovačku, Mađarsku, Poljsku, Bugarsku i Rumuniju.

Konkurentnost BiH ekonomije

desetak godina. Nasuprot tome, ostale tranzicijske zemlje znatno brže unaprjeđuju svoju izvoznu strukturu ka proizvodima više tehnološke kategorije.

Grafikon 3: Identifikovana konkurentna prednost za 2015. godinu

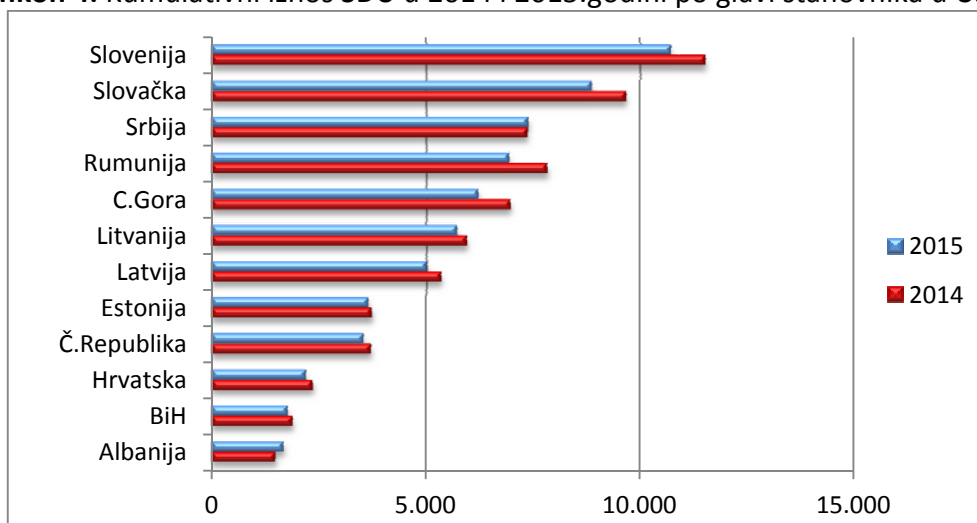

Izvor: UNCTAD

Konkurentnost privlačenja stranih direktnih ulaganja (SDU)

U analizi konkurentnog položaja BiH u smislu privlačenja stranih investicija je takođe urađena uporedba u odnosu na zemlje regiona kao i nekoliko tranzicijskih zemalja koje se smatraju uspješnim u privlačenju SDU. Prema najnovijim podacima⁵ UNCTAD-u zemlje u tranziciji u 2015. godini bilježe pad SDU od 37,5% u odnosu na prošlu 2014. godinu. Taj trend se odrazio i prema zemljama u okruženju koje su gotovo sve registrovale manja SDU (BiH je čak registrovala povećanje). Nažalost BiH u promatranom periodu gledajući uporedno prema ostalim zemljama nalazi na samom začelju po privlačenju direktnih stranih ulaganja. BiH se po privlačenju SDU po glavi stanovnika nalazi na preposljednjem mjestu.

Grafikon 4: Kumulativni iznos SDU u 2014 i 2015. godini po glavi stanovnika u USD

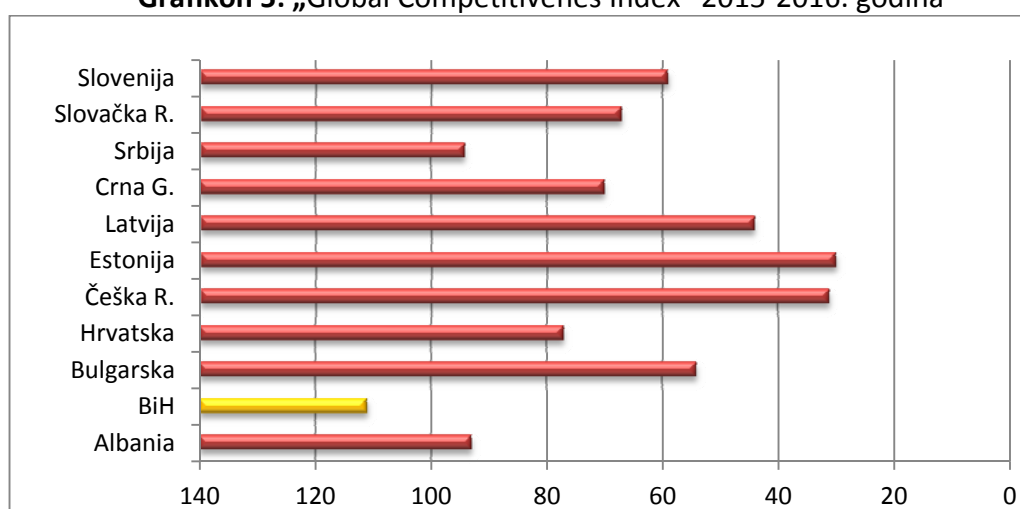

Izvor: UNCTAD statistics;

⁵ Global investment trend monitor No.24

Na nizak nivo ulaganja značajno utiče loše poslovno okruženje na što ukazuju indeksi konkurentnosti međunarodnih organizacija prema kojima je BiH redovno redovno nisko rangirana po uslovima za poslovanje i ulaganja. Prema rezultatima koje je objavila Svjetska banka („Doing Business“ 2015/2016), BiH je rangirana na 79. mjestu od ukupno 189 zemalja u regionu ali poredeći poslovno okruženje BiH i dalje zaostaje za drugim zemljama u regionu⁶. Slična ocjena se može uočiti i izvještaju Transparency international „Corruption Perception Index“ (CPI) za 2015. godinu, gdje je BiH smještena na 76 mjesto od 168 zemalja i nalazi se iza svih zemalja u regionu izuzev Albanije. Svjetski ekonomski forum je u svome „Global Competitiveness report“ za 2015-2016. godinu svrstao BiH na 111. mjesto od 140 zemalja. U izvještaju se navodi da je BiH da su najproblematičnije oblasti efikasnost administracije, korupcija, poreski sistem i politička stabilnost.

Grafikon 5: „Global Competitiveness Index“ 2015-2016. godina

Izvor: World economic forum, Global competitiveness report;

Prema Indeksu ekonomskih sloboda koji objavljuje „Heritage Foundation“ BiH je rangirana na 108. od 178 mjesta, odnosno regionalno se nalazi na 39 od 44 mjesta⁷. Naime, ekonomija BiH je svrstana u tkz. "neslobodnoj" kategoriji uz preporuku da su potrebne institucionalne reforme, nezavisnost sudstva i dosljedno provođenje imovinskih prava.

Nepovoljan kreditni rejting BiH se takođe može smatrati za jedan od determinirajućih faktora nikh SDU prema BiH, čije bi poboljšanje trebalo da bude jedan od prioriteta. Agencija za ocjenu kreditnog rejtinga Standard & Poor's potvrdila je 09.09.2016. godine BiH suvereni kreditni rejting „B sa stabilnim izgledima“. Ocjene B („S&P“) odnosno B3 („Moody's“) svrstavaju BiH u grupu zemalja rizičnim za ulaganje⁸. Od zemalja u okruženju interesantno je Srbiji keditni rejting od strane „S&P“ poboljšan sa negativan na stabilan izgled kao i rejting agencije „Moody's“ B1 sa stabilan na pozitivan izgled. Sloveniji je „S&P“ unaprijedio na A na A i „Moody's“ Baa3 sa stabilanim na pozitivan izgled. Takođe agencija „S&P“ je u februaru unaprijedila kreditni rejting Albanije sa B na B+ tako da se sada BiH našla na zadnjem mjestu u regionu po kreditnom rejtingu. S druge strane Hrvatskoj je u mjesecu martu kreditni rejting pogoršan od strane agencije „Moody's“ sa Ba2 pozitivan na negativan

⁶ Poređenja radi Bosna i Hercegovina je rangirana na 79. mjestu dok joj je najbliža u regionu Srbija (59. mjesto) i Hrvatska (40. mjesto).

⁷ <http://www.heritage.org/index/country/bosniaherzegovina>.

⁸ „B“, „B3“, credit rating speculative, high credit risk.

Konkurentnost BiH ekonomije

izgled. Smanjen je i kreditni rejting Crne Gore od strane „Moody's“ na B1 i S&P na B+ sa negativnim izgledom. Ostale promatrane zemlje u izvještaju su zadržale isti kreditni rejting kao i u prošloj godini.

Tabela 2: Kreditni rejting BiH i zemalja u okruženju

Zemlja	S&P	S&P	Moody's	Moody's
Češka R.	AA-	stabilno	A1	stabilno
Slovačka	A+	stabilno	A2	stabilno
Litvanija	A-	stabilno	A3	stabilno
Latvija	A-	stabilno	A3	stabilno
Slovenija	A-	pozitivno	Baa3	stabilno
Poljska	BBB+	negativno	A2	negativno
Rumunija	BBB-	stabilno	Baa3	stabilno
Bugarska	BB+	stabilno	Baa2	stabilno
Hrvatska	BB-	negativno	Ba2	negativno
Srbija	BB-	stabilno	B1	pozitivno
Crna Gora	B+	negativno	B1	negativno
Albanija	B+	stabilno	B1	stabilno
BiH	B	stabilno	B3	stabilno

Izvor: CBBiH, S&P, Moody's

Značajan uticaj na Investicije svakako može u budućem periodu imati i svrstavanje BiH (prema delegiranoj odredbi komisije (EU)2016/1675⁹) u grupu tzv. trećih zemalja sa strateškim nedostacima u svojim režimima SPNFT-a, koje predstavljaju znatnu prijetnju finansijskom sistemu Unije. Ovim se usporavanju ili onemogućavaju novčane transakcije prema i iz BiH a time naravno i SDU.

Potrebno je napomenuti da su do smanjenja SDU u BiH doveli i neki objektivni faktori koji su uzrokovali opšte smanjenje ulaganja u zemljama tranzicije.

Konkurentnost u obrazovanju i tržištu rada

Kvalitet obrazovnog sistema je jedan od bitnih faktora koji determinišu konkurentnost tržišta rada. Savremeni način poslovanja podrazumijeva prilagođavanje ponude radne snage novim zahtjevima na tržištu, odnosno cjeloživotno učenje i usavršavanje (dodatna znanja i vještine). Kako se potražnja za novim zanimanjima i kvalitetnijim školovanjem tokom vremena mijenjala, tako je i potreba za prilagođavanjem obrazovnog sistema svake zemlje postala nužna. U Bosni i Hercegovini iako se čine određeni pomaci u reformi obrazovnog sistema to još uvijek nije dovoljno za uspješno zadovoljenje tražnje poslodavaca. Formalno stečene i zastarjele kvalifikacije (zanimanja) predstavljaju jednu od barijera za zapošljavanje. Prema analizi Svjetskog ekonomskog foruma (2015/2016) BiH je zauzela 136 mjesto po kvalitetu obrazovnog sistema, odnosno obrazovni sistem ne zadovoljava potrebe ekonomije (tabela ispod). Ono što je zabrinjavajuće jeste da je BiH pogoršala poziciju u odnosu na pet godina ranije. Kao i prethodnih godina Njemačka i Austrija u posmatranom regionu imaju najbolju korelaciju između obrazovnog sistema i ekonomije.

Pored toga, dužina čekanja na zaposlenje predstavlja jedan od pokazatelja konkurentnosti radne snage. Iako se čine određeni naponi kroz programe obuke i prekvalifikacija u Bosni i

⁹ <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/?uri=CELEX:32016R1675>

Konkurentnost BiH ekonomije

Hercegovini najveći broj lica (81,8%)¹⁰ i dalje čeka na zaposlenje duže od 12 mjeseci, što je daleko iznad prosjeka EU 28 koji iznosi 48,5%. Zabrinjavajuća činjenica je što se udio pomenute kategorije nezaposlenih lica u ukupnom broju nezaposlenih nije bitnije mijenjao u 2015. godini u poređenju sa rezultatima iz 2010. godine (tabela ispod). Na taj način BiH (pored Makedonije) zauzima najlošiju poziciju u poređenju sa susjednim zemljama kao i zemljama u regionu. Među najbolje rangiranim zemljama obuhvaćenim analizom su Turska i Austrija.

Tabela 3: Nezaposlena lica koja čekaju duže od 12 mjeseci na zaposlenje (u % od ukupnog broja nezaposlenih lica)

<i>Makedonija</i>	83,1	81,6	↓
BiH	82,0	81,8	↓
<i>Crna Gora</i>	78,7	76,8	↓
<i>Srbija</i>	69,1	64,0	↓
<i>Slovačka</i>	64,0	65,8	↑
<i>Hrvatska</i>	56,3	63,0	↑
<i>Mađarska</i>	49,0	45,6	↓
<i>Njemačka</i>	47,3	44,0	↓
<i>Bugarska</i>	46,1	61,2	↑
<i>Slovenija</i>	43,3	52,3	↑
<i>Češka</i>	40,9	47,3	↑
<i>EU 28</i>	39,9	48,5	↑
<i>Turska</i>	26,1	21,0	↓
<i>Austrija</i>	25,4	29,2	↑

Izvor: EUROSTAT; za BiH, Srbiju i Crnu Goru ARS 2015-2016

Tabela 4: Kvalitet obrazovnog sistema (rang zemlje 1-140)¹¹

<i>Njemačka</i>	18	10	↓
<i>Austrija</i>	24	37	↑
<i>Češka</i>	34	60	↑
<i>Crna Gora</i>	37	58	↑
<i>Slovenija</i>	47	50	↑
<i>Makedonija</i>	59	61	↑
<i>Mađarska</i>	75	99	↑
<i>Rumunija</i>	84	90	↑
<i>Bugarska</i>	85	93	↑
<i>Srbija</i>	86	110	↑
<i>Hrvatska</i>	89	103	↑
<i>Turska</i>	95	92	↓
BiH	102	136	↑
<i>Slovačka</i>	111	121	↑

Izvor: Global Competitiveness Report 2010-2011;

Povezanost zarada i produktivnosti je još jedan indikator konkurentnosti na tržištu rada. Bosna i Hercegovina u poređenju sa zemljama u regionu je najlošije rangirana (tabela ispod) odnosno veza između zarada i produktivnosti rada je izuzetno slaba.¹² Takođe, poredeći poziciju BiH u 2015. godini sa 2010. godinom primjećuje se da je lošija.

¹⁰ Podatak je baziran na Anketi o radnoj snazi.

¹¹ Tabela pokazuje poziciju zemlje sa aspekta koliko obrazovni sistem zadovoljava potrebe konkurentne ekonomije. Što je rang zemlje bliži 1 to je i korelacija između obrazovnog sistema i ekonomije veća.

¹² Global Competitiveness Report.

Tabela 5: Povezanost zarada sa produktivnosti rada (rang zemlje 1-140)¹³

<i>Slovačka</i>	10	38	↑
<i>Češka</i>	22	18	↓
<i>Rumunija</i>	33	67	↑
<i>Njemačka</i>	43	13	↓
<i>Mađarska</i>	48	87	↑
<i>Makedonija</i>	51	34	↓
<i>Poljska</i>	54	65	↑
<i>Bugarska</i>	58	77	↑
<i>Crna Gora</i>	62	79	↑
<i>Slovenija</i>	72	81	↑
<i>Austrija</i>	75	49	↓
<i>Srbija</i>	91	117	↑
<i>Hrvatska</i>	96	74	↓
BiH	129	132	↑

Izvor: Global Competitiveness Report 2010-2011; 2015-2016

Zaključci i preporuke

Loša konkurentna pozicija je jedan od osnovnih uzroka izuzetno niskog životnog standarda u BiH u poređenju sa evropskim prosjekom, te prosjekom uspješnih tranzicijskih zemalja u Evropi. Niska konkurentnost izvoza, privlačenja stranog kapitala uz loš kreditni rejting su među najvažnijim indikatorima niske konkurentne pozicije BiH. Do toga su ponajviše doveli nepovoljno poslovno okruženje, nizak kvalitet obrazovnog sistema, nedovoljno funkcionalno tržište rada uz visok udio sive ekonomije.

Za poboljšanje situacije su neophodne strukturalne promjene u ovim oblastima od kojih su neke već navedene u „Reformskoj agendi“. Konkretnije preporuke iz prethodnih izvještaja su još uvijek aktualne te se stoga ovdje neće navoditi da bi se izbjeglo ponavljanje. Ipak, važno je napomenuti hitnost reformi te njihovu međusobnu usklađenost kako bi se ostvario maksimalan efekat.

¹³ Što je rang zemlje bliži 1 to je i korelacija između zarada i produktivnosti veća.